

КОНЦЕПЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Любомир Миколайович Пилипенко¹, Наталія Миколаївна Позняковська²

У статті досліджуються історичні аспекти розвитку інститутів громадянського суспільства, у контексті з'ясування сучасного бачення їх змісту і структури. Критично розглянуті результати досліджень теорії та практики впливу громадянського суспільства на економіку сталого розвитку. Висвітлюються основні підходи до опрацювання сутності категорії «громадянське суспільство» та варіанти періодизації. Надано аналіз національних відмінностей у становленні і розвитку громадянського суспільства з використанням різних моделей. Зроблена спроба осмислення вітчизняного громадянського руху як передумови становлення громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано стан та розвиток громадянського суспільства України після Революції Гідності. Класифіковані інструменти оцінки міцності та загальної життєздатності сектору організацій громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадськість, інститути громадянського суспільства, громадські організації, громадські об'єднання, неприбуткові установи, індекс сталості організації громадянського суспільства.

Постановка проблеми. Побудова правової та соціальної держави в Україні пов'язана з формуванням громадянського суспільства. Передумовами розвитку громадянського суспільства є поява у громадян політичної свободи, демократія і демократичні цінності, зростання ролі і значення людської особистості. Україна має особливу історію розбудови країни, якій передували довгі роки визвольного руху, період II світової війни, радянські часи. Не зважаючи на вагомий внесок науковців, державотворців та громадських активістів у формування теоретико-методологічних основ громадянського суспільства, в час надшвидких змін у суспільних відносинах постають питання в оновленні підходів до концепції громадянського суспільства та економічних механізмів функціонування його інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань розвитку громадянського суспільства було предметом розгляду іноземних (Дж. Александер [1], Кіс Бікарт, С. Бермен, Е. Геллер, В. Гелстон [2], С. Грін [3], Р. Дарендорф, Дж. Кін [4], Дж. Л. Коен, А. Арато [5], Х.-І. Лаут, М. Ленцер [6], В. Меркель та ін.) та українських вчених (Т. Андрійчук [7], К. Бабенко, Г. Берченко [8], М. Бондар, А. Ващенко [9], А. Карась [10], А. Колодій [11], П. Любченко [12], А. Мацюк, В. Пасісниченко, О. Петришин [13], С. Тимченко, Ю. Тодика, В. Степаненко [14], Г. Шаульська [15], ін.).

У Маніфесті громадянського суспільства 2022 (так званій Луганській декларації) низка українських громадських організацій задекларували суспільну позицію у часи війни за незалежність для України. Понад 250 українських інститутів громадянського суспільства заявили про необхідність посилення у критичні моменти партнерства з державними інституціями шляхом «включеності громадянського суспільства, мережевих ініціатив, волонтерських груп, приватної ініціативи, чий внесок робить реформи сталими й запобігатиме відкочуванню назад» [16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У XXI ст. поняття «громадянське суспільство» стало одним із найуживаніших у наукових працях і промовах теоретиків і практиків суспільних процесів. Проте категорія «громадянське суспільство» до цього часу не має однозначного трактування. Деякі сучасні дослідники та науковці стверджують, що в сучасному демократичному світі суспільство складається з громадян, які є носіями певних прав і свобод і саме тому, вже за своєю сутністю є громадянським. Інші ж є прихильниками концепта громадянського суспільства, ключовою рисою якого є ідея відокремлення його від держави. З огляду на сучасні суспільні трансформації в глобальному світі загалом, та в Україні зокрема, потребують дослідження

¹ Пилипенко Любомир Миколайович, доктор економічних наук, професор, директор інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка», e-mail: liubomyr.m.pylypenko@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4306-7531>

² Позняковська Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування, e-mail: n.m.poznyakovska@nuwm.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4016-8935>

питання змісту та структури громадянського суспільства, його впливу на відновлення національної і людської безпеки.

Метою статті є дослідження концепцій громадянського суспільства та їх значення для економічних трансформацій у суспільстві, що може бути враховано при розробці теоретичних засад інформаційного та обліково-аналітичного забезпечення інститутів громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні підходи до визначення змісту поняття громадянського суспільства досить різноманітні і часто взаємно суперечливі. Значну кількість підходів та трактувань громадянського суспільства можна пояснити формуванням у певні періоди суспільного розвитку різних концепцій. Залишаються дискусійним питання походження, історичного розвитку громадянського суспільства, термінології. Аналіз історичних аспектів розвитку громадянського суспільства має значення для з'ясування суті і структури громадянського суспільства та його інститутів, визначення особливостей історичного і сучасного, виокремлення рис громадянського суспільства, притаманних теперішньому часу.

В часи античності, які пов'язують з виникненням поняття громадянського суспільства і характеризуються ототожненням держави з громадянським суспільством, багато мислителів не проводили між ними межі, сприймали як єдине ціле.

Лише з XVIII ст. з появою, з однієї сторони, незалежних релігійних інститутів, а з іншої, нових форм приватної економічної діяльності, яка розвивалась поза сферою держави, стали розмежовувати громадянське суспільство і державу, трактувати як явище, що має власний зміст і структуру [8, с. 13]. Тут слід навести результати дослідження Дж. Александера з періодизації розвитку ідеї і практики громадянського суспільства, який виокремлює три стадії, умовно названі «громадянським суспільством -I, -II і -III» [1]:

«Громадянське суспільство – I» (як соціальний феномен, і як теоретична концепція) охоплює період з кінця XVII до I половини XIX століття. Його основні положення були сформульовані такими видатними мислителями як Дж. Лок, А. Фергюссон, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Ф.-Г. Гегель, А. де Токвіль. Ранні концепції громадянського суспільства наголошували на економіці як його головній складовій частині. Функції держави полягали в творенні та впровадженні в життя законів, що були втіленням загальної волі громадян, оберігали непорушність їхніх прав та свобод [11].

Період громадянського суспільства – II триває з середини XIX і аж до другої половини XX ст. Ідея громадянського суспільства в цей період стає непопулярною у зв'язку з демократизацією суспільного життя та переходом людства до новітнього часу, коли держава певною мірою виявилось під контролем суспільства. Водночас набувають поширення теорії, що вкрай негативно ставилися до ідеї громадянського суспільства, зокрема марксизм.

На думку А. Колодій, саме на період громадянського суспільства – II припадає найвище піднесення громадського життя в Центрально-Східній Європі і, зокрема, в тій частині України, яка належала до Австрійської імперії. Відбувся злет громадянської свідомості та організованого громадського життя українців Галичини, що сприяло відродженню економічного та політичного життя, зростанню національної гідності [11].

Визначні українські вчені цього періоду М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Б. Кістяківський, М. Шаповал присвячують свої твори теорії громадського життя і правової держави. У той самий час розвивався громадський рух і в Наддніпрянській Україні. В Галичині громадянське суспільство було доволі розвиненим упродовж 20–30-х років (національні економічні товариства «Дністер», «Народна торгівля», «Сільський господар»; Центральна асоціація українських кооперативів; товариства «Просвіта», «Рідна школа»), аж до приєднання її до тоталітарного СРСР.

Етап «громадянського суспільства – III» розпочався після II світової війни і триває до сьогоднішнього дня. Цей етап приніс відродження та осучаснення ідеї громадянського суспільства. Наприкінці XX ст. розширюється простір для громадянського суспільства, виникають нові форми громадських рухів, що пояснюються крахом тоталітарних режимів у країнах Східної Європи та формуванням постіндустріального суспільства. Отже, спостерігаємо «справжній ренесанс концепції громадянського суспільства у західному світі, обумовлений новими реаліями суспільства загального добробуту та пошуками нових форм соціальної взаємодії і соціального захисту» [14].

На противагу зазначеному, існує думка, що формування громадянського суспільства в Україні відбувається в умовах, коли проблема громадянського суспільства вже не є актуальною для розвинутих країн [13; 17; 18]. У цій дискусії доречно навести міркування Дж. Коена і Е. Арато проте, що теорія громадянського суспільства не може бути обмежена лише стадією становлення нових демократій. «Ідея демократизації громадянського суспільства, на відміну від ідеї простого його відродження, є вищою мірою актуальною для сучасних західних суспільств» [5, с. 131].

В основі періодизації Дж. Александера на «громадянське суспільство -I, -II та -III» – часова або історична модель громадянського суспільства. Інший критерій застосовується у класифікації Н. Розенблюма. Зважаючи на переважання тих чи інших функцій у життєдіяльності, дослідник виділив такі різновиди громадянського суспільства як «демократичне», «посередницьке» та «виборче» громадянське суспільство. «Виборче громадянське суспільство» є новою тенденцією, яка, на думку автора, найбільше відповідає умовам сучасності [19]. Моделі Н. Розенблюма у науковому світі застосовують в основному як інструмент аналізу національних відмінностей у розвитку громадянського суспільства.

Так, здобуття Україною незалежності відбулося у період української оксамитової революції 1989–1991 років, яка здійснювалася громадськими організаціями політичної орієнтації, на той час існувала лише одна партія – комуністична, а реєстрація і функціонування інших було неможливим завдяки спеціальним органам тоталітарної імперії. Звідси – політизованість громадського життя і концепції громадянського суспільства в Україні, на відміну від розвитку суспільства в європейських країнах. Переосмислення вітчизняного громадянського руху, його ролі у становленні країни, визначення сучасного змісту і структури громадянського суспільства в Україні, з огляду на повномасштабне вторгнення, окупацію частини території, опір українців, військові дії за звільнення, які тривають, відносяться до кола питань національної безпеки сучасної України.

На сучасному етапі дослідження громадянського суспільства сформульовано чимало його визначень та тлумачень. Виокремлюють від трьох до семи основних підходів до інтерпретації поняття «громадянського суспільства». На наш погляд, дискусію можна звести до двох основних підходів до інтерпретації поняття громадянського суспільства: вузького і широкого.

Прихильники *вузького підходу* до інтерпретації поняття «громадянське суспільство» наполягають на розмежуванні сфер громадянського суспільства, політичної сфери суспільства (держави), а також економічної (ринку). Вважаємо слушною критику такого підходу П. Любченка [20], який відзначав помилковість обмеження поняття громадянського суспільства лише недержавними неприбутковими організаціями. До *вузького підходу* ми відносимо й ідеї дослідників щодо жорсткого поділу держави і громадянського суспільства. Причому до громадянського суспільства прихильники такої точки зору відносять усі сфери, які не підконтрольні державі. Звідси, в структуру громадянського суспільства включаються всі сфери життя суспільства (економічну, політичну, культурну, релігійну тощо). Такий підхід отримав назву *дихотомічного* [8, с. 25]. За цим підходом виокремлюються лише дві сфери: держава та громадянське суспільство, але у цьому разі структуру громадянського суспільства розглядають за «залишковим принципом», тобто шляхом виключення із соціального життя держави і деяких аспектів публічного права [21].

За другим, широким, підходом поняття громадянського суспільства ототожнюється з поняттям суспільства взагалі. Суспільство просто набуває ознак громадянського за певних умов, і при цьому такий його структурний елемент як держава із його складу не вибуває [20]. Під терміном «громадянське суспільство» прихильники такого підходу називають певний тип суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного та правового розвитку. Погоджуємося з думкою, що не лише громадські організації і громадські рухи, а й державу можна віднести до інститутів громадянського суспільства. «У гро-

мадянському суспільстві держава становить лише один з механізмів регулювання, який заснований на політичній, економічній і духовній свободі індивіда. Держава, яка може реально характеризуватися як правова, є одним з інститутів, громадянського суспільства. Таким чином, громадянське суспільство порівняно з державою є соціальною системою вищого рівня організації» [20].

Важливим процесом розвитку громадянського суспільства вважається його інституалізація. Більшість вітчизняних вчених і практиків до організацій громадянського суспільства відносять: громадську організацію; релігійну організацію; благодійну організацію; організацію роботодавців; об'єднання профспілок; творчу спілку (іншу професійну організацію).

У чинному законодавстві України отримала своє унормування категорія «інститут громадянського суспільства». У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [22] вперше був наведений перелік інститутів громадянського суспільства: громадські організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи. Таким чином, інститути громадянського суспільства були унормовані як система суб'єктів, наділених правами і обов'язками щодо відстоювання своїх легітимних інтересів у процесі подальшої розбудови громадянського суспільства в Україні та участі в управлінні державними справами [22]. Проте реалії свідчать, що перелік інститутів громадянського сектору у нормативному документі обмежено. Досі до інститутів громадянського суспільства не включено політичні партії [23], що означає відокремлення політики і громадянського суспільства.

До проголошення незалежності в 1991 році в Україні було зареєстровано 324 громадські організації, а в 1996 р. кількість зареєстрованих громадських організацій зросла вдвіть і сягнула 3548. Станом на 1 січня 2021 року зареєстровано 92 470 громадських організацій, 1 875 громадських спілок, 26 651 релігійна організація, 28 713 профспілок, 317 творчих спілок, 19 812 благодійних організацій та 1 649 органів самоорганізації населення [24]. До цих даних не входять організації, зареєстровані на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, оскільки до них немає доступу. Проте чи вимірюється громадянське суспільство значною кількістю його організацій (таблиця 1).

Аналітична доповідь про стан розвитку громадянського суспільства в Україні [25] засвідчує наявність значної кількості фіктивних організацій, що існували лише на папері. Зокрема, це могли бути громадські об'єднання, створені від конкретний грантовий проєкт, які після його реалізації перетворювалися на «фантомні» утворення. Поширення набула практика заснування громадських організацій державними службовцями для реалізації корупційних схем або

Таблиця 1 – Динаміка розвитку громадських об'єднань в Україні

Різнovid громадського об'єднання	01.01.14	01.02.15*	01.01.16*	01.01.17*	01.01.18*	01.01.19*	01.01.20*	01.01.21*	01.06.21*
громадські організації	77286	64526	70321	75988	80461	84608	88882	92470	94353
профспілки й об'єднання профспілок	29724	25853	26321	27070	27601	28026	28486	28713	28849
благодійні організації	14999	13579	15384	16837	17726	18433	19112	19812	20144
релігійні організації	25475	24957	23261	24072	25233	26075	26437	26651	26758
ОСББ	16213	15719	17109	26080	27999	29916	32700	35353	36223
ОСН	1503	1358	1415	1497	1552	1572	1614	1649	1678
громадська спілка	***	526	753	990	1254**	1455	1718	1875	1962

*Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання; без урахування територій тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей, анексованої АР Крим та міста Севастополя

** У 2018 р. позицію «громадська спілка» в ЄДРПОУ було замінено на позицію «спілка об'єднань громадян»

*** Відсутня позиція

Джерело: дані ЄДРПОУ Державної служби статистики України [24]

заснування низки організацій зі схожими назвами з метою створення монополії в окремій сфері діяльності та обмеження можливості конкурентів щодо створення відповідних громадських організацій. Така негативна тенденція появи в українському суспільстві так би мовити фальшивих недержавних організацій» мала місце й до 2013 року, і триває дотепер [25, с. 20].

У цьому зв'язку постає питання: чи можна досягти більшого розвитку громадянського суспільства за рахунок збільшення кількості громадських організацій і чи можемо ми оцінювати рівень розвитку громадянського суспільства виключно за формальними показниками, тобто формальною кількістю інститутів громадянського суспільства? Справді, чим більш складною є структура громадянського суспільства, тим більшим стає ступінь його розвитку. Разом з цим, якщо використовувати лише формальні критерії, то показники розвитку громадянського суспільства в постсоціалістичних країнах зводились би лише до статистичного обліку добровільних неприбуткових недержавних організацій [8].

Зважаючи на ратифікацію Україною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, звернемось до практики дослідження діяльності громадянського простору європейських країн. Європейська комісія визначила учасників громадянського суспільства. Це учасники ринку праці, тобто соціальні партнери (профспілки та федерації роботодавців), організації, що представляють соціальних та економічних гравців у широкому сенсі (наприклад, організації споживачів), громадські організації (неурядові організації) та організації на рівні громади, через які громадяни можуть брати участь у житті громади (наприклад, молодіжні організації чи об'єднання батьків) тощо. Зауважимо, що основні дослідження щодо громадянського суспільства та середовища для його розвитку в Україні були проведені в рамках міжнародних проектів, що підтримуються та фінансуються міжнародними агенціями (ЄК, USAID, ПРООН, ОБСЄ та ін.). Україну було включено до щорічного звіту Агентства США з міжнародного

розвитку (USAID) під назвою «Індекс сталості організацій громадянського суспільства» (Civil Society Organizations Sustainability Index – CSOSI). Розроблений у 1997 році для аналізу ситуації у Центральній, Східній Європі і Євразії, сьогодні він охоплює 74 країни світу. CSOSI вважають інструментом оцінки міцності та загальної життєздатності сектору організацій громадянського суспільства. Аналізуючи щорічно 7 вимірів, які визначили як надзвичайно важливі для сталості, за Індексом моніторяться сильні сторони і проблеми у розвитку організацій громадянського суспільства в конкретній країні регіону дослідження, проводиться порівняльний аналіз розвитку таких організацій у географічній і часовій площині. Шкала оцінки коливається від 1 до 7, причому 1 засвідчує дуже високий рівень, а 7 означає найнижчий рівень розвитку; бали від 1 до 2 характеризують сталість розвитку громадянського суспільства, від 3 до 5 – розбудову сталості, 6 і 7 – зародження сталості. Аналізуючи показники сталості організацій громадянського суспільства України за 2010–2021 роки, бачимо покращення показника з 3,5 у 2010 році до 3,2 у 2021, а також незначні його коливання (3,3 або 3,2) після подій 2014 року (рис. 1).

Дані свідчать, що Україна перебуває на стадії розбудови громадянського суспільства. Проте чи відображає цей показник або будь-який інший кількісний показник стан громадянського суспільства, громадянський рух та громадянський простір. Чи достатні для оцінки показники, які запровадили міжнародні громадські організації для дослідження результатів діяльності громадських організацій? Маємо негативну відповідь на це питання.

Існуюча система показників сталості громадянського суспільства не зможе оцінити розгортання процесів національно-державного відродження на межі 1980–1990-х років, що стало ключовим поштовхом для становлення громадянського суспільства в Україні, не зважаючи на малу кількість зареєстрованих громадських організацій переважно історичного, культурного, екологічного спрямування. З 2014 року

Рисунок 1 – Аналіз індексу сталості громадянського суспільства України

Джерело: побудовано за даними [25]

українське громадянське суспільство зіткнулося з численними новими викликами через війну росії проти України. Громадським організаціям довелося переорієнтувати діяльність, щоб задовольнити потреби часу. Перші роки протидії агресії позначилися стрімким зростанням кількості громадян, створенням добровільних громадських об'єднань, залучених до доброчинності, благодійної та волонтерської діяльності, моніторингових, аналітичних практик. Соціологічні дослідження зафіксували активізацію громадських ініціатив безпекового спрямування, зокрема, український волонтерський рух за роки війни за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. Після 2022 року українське суспільство, і не лише українське, зважаючи на наслідки повномасштабного вторгнення, зіткнулися з новими загрозами та контекстними змінами діяльності, яка передувала на межі існування життя. До волонтерського руху активно долучився бізнес. Отже, розмежування громадянського суспільства, економіки і політики на сьогодні має інший характер, ніж у часи становлення держави. Ці процеси, вважаємо, також потребують відображення у системі оцінки громадянського суспільства, як подолання викликів, які є небаченими для розвинутих країн світу.

Окрім зазначених показників сталості організацій громадянського суспільства, на нашу думку, необ-

хідно розглядати діяльність політичних партій, адже політичні партії можна віднести до двох сфер: сфери політики і сфери громадянського суспільства, як і громадські організації можуть бути елементами політичної системи. Громадянське суспільство характеризує і ефективно самоврядування, і розвиток соціального підприємництва, що також має бути відображення при дослідженні і оцінці розвитку суспільства.

Висновки. Аналіз історичних аспектів розвитку громадянського суспільства має значення для з'ясування суті і структури громадянського суспільства, визначення особливостей історичного і сучасного, виокремлення рис громадянського суспільства. Досвід становлення громадянського суспільства в Україні засвідчує складність та неоднозначність цього процесу, його пов'язаність з проблемами державотворення та легітимації влади. Не варто намагатися пристосувати концепцію європейського громадянського суспільства до українських умов та копіювати досвід інших країн щодо оцінок громадянського суспільства. В процесі переосмислення погляду на громадянське суспільство з огляду на сучасні виклики, віднесення до його складу всіх учасників громадського простору, означає й перегляд системи оцінки стану громадянського суспільства, що надасть можливість визначити перспективи і недоліки зі сторони суспільства у цілому, не лише його частині – громадянськими організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alexander J. C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization*. London etc. 1998. P. 1–19.
2. Гелстон В. А. Громадянське суспільство й «мистецтво об'єднань». *Демократія : антологія*. 2005. С. 861–866.
3. Грин С. Государство и общественный суверенитет. *Pro et contra*. 2006. Т. 10. № 1. С. 25–39.
4. Keane J. *Global Civil Society?* Keane J. Cambridge. 2003. 236 p.
5. Cohen J. L. and Arato A. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, 1997.
6. Lenzer M. The use and abuse of 'civil society' in Development. *Transnational Associations*, 2002. Vol. 3. P. 170–187.

7. Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 10–17.
8. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія. Харків, 2014. 208 с.
9. Вашченко А. С. Моделі взаємодії громадянського та політичного суспільства: теоретико-концептуальний аспект. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 4–9.
10. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 519 с.
11. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). *Незалежний культурологічний часопис „І”*. Львів. № 21. 2001. С. 6–32.
12. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства : монографія. Харків, 2006. 352 с.
13. Петришин О. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 160.
14. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики: монографія / за ред. В. П. Степаненко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. 415 с.
15. Шаульська Г. М. Концепція громадянського суспільства і публічне управління. *Аспекти публічного правління*. 2018. Том 6. № 1–2. С. 58–63.
16. Маніфест громадянського суспільства 2022 (Луганська декларація). Ukraine Recovery Conference (URC2022) 4–5 Yule 2022. Lugano (Switzerland). URL: <https://manifesto.org.ua/> (дата звернення: 10.02.2023).
17. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02. «Політичні інститути та процеси». Львів, 2008. С. 17.
18. Селігман А. Ідея громадянського суспільства. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2000. С. 13.
19. Rosenblum, Nancy L. Civil Societies: Liberalism and the Moral Uses of Pluralism. *Social Research*. Vol. 61. № 3 (Fall 1994). P. 540–557.
20. Любченко П. М. Громадянське суспільство: аспекти нової парадигми. *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук зб.* Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 78. С. 41.
21. Любченко П. Конституційно-правові проблеми визначення структури громадянського суспільства. *Вісник академії правових наук України*. 2004. № 3 (38). С. 44.
22. Про схвалення концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-пЗ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.02.2023).
23. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 29 вересня 2021 року № 487/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 10.02.2023).
24. Статистичний бюлетень «Діяльність громадських об'єднань в Україні». URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.02.2023).
25. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2021. 112 с.

REFERENCES:

1. Alexander, J. C. (1998). Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization*. Ed. by Jeffrey C. Alexander. London etc. P. 1–19.
2. Helston, V. A. (2005). Hromadianske suspilstvo u «mystetstvo obiednan». *Demokratiia : antolohiia*. P. 861–866.
3. Hryn, S. (2006). Hosudarstvo v obshchestvennyi suverenitet. *Pro et contra*. T. 10. Vol. 1. P. 25–39.
4. Keane, J. (2003). *Global Civil Society?* Cambridge : University Press. 236 p.
5. Cohen, J. L. and Arato, A. (1997). *Civil Society and Political Theory*. Cambridge : MA: MIT Press
6. Lenzer, M. (2002) The use and abuse of civil society in Development. *Transnational Associations*. Vol. 3. P. 170–187.
7. Andriichuk, T. (2012). Kontsept hromadianskoho suspilstva v suchasnykh teoriiakh demokratii. *Politychnyi menedzhment*. Vol. 1–2. P. 10–17.
8. Berchenko, H. V. (2014). *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: konstytutsiini aspekty*. Kh.: Yurait. 208 p.
9. Vashchenko, A. S. (2019). Modeli vzaiemodii hromadianskoho ta politychnoho suspilstva: teoretyko-kontseptualnyi aspekt. *Politychne zhyttia*. Vol. 4. P. 4–9.
10. Karas, A. (2003) *Filosofii hromadianskoho suspilstva v klasychnykh teoriiakh i neklasychnykh interpretatsiakh*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. P. 426–42.
11. Kolodii, A. (2001). Istorychna evoliutsiia hromadianskoho suspilstva ta uiaвлен pro noho (formuvannia idealu). *Nezalezhnyi kulurolohichnyi chasopys „Yi”*. Lviv. Vol. 21, pp. 6–32.
12. Konstytutsiino-pravovi osnovy rozvytku mistsevoho samovriaduvannia yak instytutu hromadianskoho suspilstva / P. M. Liubchenko, Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Odissei, 2006. 352 p.
13. Petryshyn, O. (2003). Hromadianske suspilstvo – pidgruntia formuvannia pravovoi derzhavy v Ukraini. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2003. Vol. 2–3. P. 160.
14. Stepanenko, V. P. (2015). *Hromadianske suspilstvo: dyskursy i praktyky*. Kyiv, Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. 415 p.

15. Shaulska, H. M. (2018). Kontseptsiiia hromadianskoho suspilstva i publichne upravlinnia. *Aspekty publichnoho pravlinnia*. 2018. Tom 6. Vol. 1–2, pp. 58–63.
16. Manifest hromadianskoho suspilstva 2022 (Luhanska deklaratsiia). Ukraine Recovery Conference (URC2022) 4–5 Yule 2022. Lugano (Switzerland). URL: <https://manifesto.org.ua/> (data zvernennia: 10.02.2023).
17. Chuvardynskiy, O. H. (2008). Hromadianske suspilstvo v Ukraini: stanovlennia, funktsionuvannia, perspektyvy rozvytku: *avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk: spets.* 23.00.02. «Politychni instytuty ta protsesy». L. p. 17.
18. Selihman, A. (2000). *Ideia hromadianskoho suspilstva*; per. z anhl. Kyev: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho, p. 13.
19. Rosenblum, Nancy L. (1994). *Civil Societies: Liberalism and the Moral Uses of Pluralism*. Social Research. Vol. 61. Vol. 3. P. 540–557.
20. Liubchenko, P. M. (2006). Hromadianske suspilstvo: aspekty novoi paradyhmy. *Problemy zakonnosti: Resp. mizhvidom. nauk. zb. Vidp. red. V. Ya. Tatsii. Kh.: Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 2006. Vyp. 78, p. 41.*
21. Liubchenko, P. (2004). Konstytutsiino-pravovi problemy vyznachennia struktury hromadianskoho suspilstva. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy*. Vol. 3 (38), p. 44
22. Pro skhvalennia kontseptsii spryannia orhanamy vykonavchoi vlady rozvytku hromadianskoho suspilstva : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lystopada 2007 r. № 1035-r3 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text> (available 10.02.2023).
23. Pro Natsionalnu stratehiu spryannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 29 veresnia 2021 roku N 487/2021 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (available 10.02.2023).
24. Statystychnyi biuletyn «Dialnist hromadskykh obiednan v Ukraini». Available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (available 10.02.2023).
25. Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: shliakh protiahom 30-ty rokiv ta kliuchovi aspekty 2021 roku : analit. dop. Kyiv: NISD, 2021. 112 p.

CONCEPTS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN UKRAINE

Liubomyr M. Pylypenko¹, Nataliia M. Pozniakovska²

The analysis of historical aspects of the civil society development is important for clarifying the essence and structure of civil society and its institutions, determining the historical and modern features, distinguishing features of civil society inherent in the present time. The purpose of the article is to study the concepts of civil society and their significance for economic transformations in society, to determine the possibility of taking into account certain provisions of the concepts in the development of the theoretical foundations of information and accounting and analytical support of civil society institutions. The chronology of civil society is studied in historical and modern aspects. An analysis of national differences in the formation and development of civil society using various models – democratic, mediation, electoral – is provided. The politicization of the concept of civil society in Ukraine, in contrast to European society, requires rethinking of the domestic civil movement, its role in the formation of the country, definition of the modern content and structure of civil society. The authors singled out two main approaches to the interpretation of the concept of civil society: narrow and broad. According to a narrow approach, the following are distinguished: the sphere of civil society, political and economic spheres of society. Civil society institutions include only public organizations and associations. According to the second, broad approach, the concept of civil society is identified with the concept of society. In the legislation of Ukraine, the civil society institution is regulated as a system of subjects endowed with rights and obligations to defend their legitimate interests in the process of further development of civil society in Ukraine and participation in the management of state affairs. However, political parties are not included in the institutions of civil society. Basic research on the civil environment in Ukraine shows that Ukraine is at the stage of building a civil society. In the process of understanding the essence and meaning of civil society in view of modern challenges for Ukraine and the world, it is possible to highlight the next stage of periodization: assigning to the category of "civil society" all participants of the public space, which will require a review of the system for assessing the state of civil society.

Keywords: civil society, public, Civil Society Organisations, NGO, Nonprofit Governance, Nonprofit Organizations, Nonprofit Performance, Voluntary Sector, Civil Society Organisations Sustainability Index.

JEL Classification: L3

*Стаття надійшла до редакції 6.02.2023
The article was received February 6, 2023*

¹ Liubomyr M. Pylypenko, Doctor of Economic Sciences, Professor, Lviv Polytechnic National University

² Nataliia M. Pozniakovska, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering